

El corsarisme i la Mediterrània

Durant molt de temps, entre els segles XIII i XIX, les societats costaneres de la Mediterrània varen conèixer una evolució en les seves formes habituals de practicar la guerra i el comerç a la mar. Una d'aquestes, potser la més significativa com a estratègia o via alternativa als sistemes més convencionals i pacífics, va ser la de la navegació en cors.

Podríem definir el corsarisme com una activitat marítima, violenta i institucionalitzada. Les dues primeres premisses són bones d'entendre: té la mar com a medi d'acció i implica l'extorsió física –canonades, abordatges, intimidacions...– per tal d'obtenir els seus objectius. La tercera suggereix l'element propi que li servirà per a distingir-ho de la mera acció de rapinya, és a dir la pirateria. El cors és eminentment un acte legítim, emparat en uns codis específics i reconegut per les distintes nacions.

La vida institucional del corsarisme discorre durant gairebé set segles. En la seva perllongada pervivència, aquesta navegació depredadora constituï clarament un mitjà d'acció, emprat a major o menor nivell en funció de la conveniència dels dirigents dels estats, nacions i ciutats portuàries que l'exerciren.

La institucionalització de la captura marítima es va consolidant progressivament a mesura que va evolucionant la seva pràctica, ja per part dels particulars, ja fins i tot per les marines oficials dels distints països que l'exerceixen. Al *Llibre del Consolat de Mar*, elaborat entre la segona meitat del segle XIV i la primera del XV, es promulguen trenta articles sobre la manera de procedir en la navegació en cors. Aquest codi esdevé el model d'ordinacions marítimes posteriors, especialment les promulgades en les societats del Mare Nostrum. El corsarisme deixarà d'existir fonamentalment quant perd la seva raó de ser. El desenvolupament d'armades de guerra i de sistemes sòlids de comerç desplaçaran a poc a poc el recurs a l'aptesament corsari, al temps que l'hostilitat vers el món dels infidels dona pas a

un major equilibri com a resultat dels tractats comercials que, des de mitjan segle XVII, havien anat establint amb les nacions cristianes. Tot i això, fins l'ocupació d'Alger pels francesos, l'any 1830, la rapinya marítima romandria dins la legalitat. Uns anys després, una vegada iniciada l'explotació colonial del Magrib, el Tractat de París de 1856 deslegitimaria l'exercici del cors per a la major part de nacions.

Tres són els factors que expliquen l'existència i, sobretot, la llarga pervivència del corsarisme, especialment com a forma lícita d'intervenir en els afers militars i comercials sostinguts a la mar. Els tres mantenen una forta interrelació, encara que la seva intensitat temporal és clarament desigual, car aquesta depèn del grau de desequilibri que durant els esmentats segles coneix la Mediterrània. Aquests elements són, en primer lloc, la profusió d'una inestabilitat política latent entre els estats –nacions i/o ciutats portuàries autònomes–; en segon lloc, la persecució d'un important tràfic marítim mercantil entre els diversos ports i el mar interior així com el que mantenen amb la façana atlàntica i, àdhuc, amb les terres del continent americà; i, en tercer lloc, la persistència d'una confrontació ideològica entre les gents del nord i del sud, és a dir, entre els seguidors de la creu i els de la mitja lluna. La confluència d'aquests tres factors permet entendre el considerable abast assolit per aquesta institució marítima. Al mateix temps, aquesta triple essència operativa del cors serveix per a distingir el practicat al mar interior –la Mediterrània– del que es va desenvolupar en un àmbit dimensional immensament superior com

fou el corresponent als distints oceans. No és agosarat oferir una diferenciació terminològica que oposi un cors (*corso*) mediterrani enfront d'una *guerre de course // privateering* atlàntica. Per aquesta raó, hom ha arribat a considerar el corsarisme com a quelcom inherent a la mateixa estructura de la Mediterrània, com a una important característica de la seva pròpia vida; i el mateix es pot dir a la inversa: el medi ha atorgat la dinàmica específica sota la qual

l'alt volum comercial absorbit. En aquest sentit, no és agosarat interpretar aquesta distinció —beneficiat i víctima— com el resultat de la respectiva capacitat, especialment de signe econòmic. Dit d'una altra manera, dins un panorama d'intensa competitivitat mercantil, els ports de segona filera acudeixen al cors com a recurs per tractar d'aconseguir allò que per les seves possibilitats, limitades, no poden aconseguir.

Si bé el cors coneix un fort desenvolupament

durant un rendiment més alt d'aquesta depredació institucionalitzada, es troba l'illa de Mallorca.

Sense constituir cap nació sobirana, els dirigents de Mallorca varen saber treure profit de la doble conjuntura que garantia l'èxit de les operacions corsàries. D'una banda, els seus corsaris prestaven suport a les galeres reials quan aquestes necessitaven el seu ajut. Així va succeir durant la revolta de Catalunya, quan els illencs contribuïren a la victòria de Felip IV aportant el suport logístic, és a dir, transportant homes i queviures per als exèrcits espanyols, i impeding el socorriment del Principat per part dels francesos. D'una altra, atacaren els mercants enemics durant la llarga contesa, entre França i Espanya, gairebé ininterrompuda entre les guerres del Rosselló (1638-1659) i la de la Lliga d'Habsburg (1697). Durant els anys setanta, la insurrecció de Messina propicià l'increment dels armaments. Destacaren les expedicions d'un grup d'armadors de l'Esquadra de Mallorca, empresa que mobilitzà mitja dotzena de bastiments amb una tripulació superior al miler d'homes. La potent organització corsària illenca va ser víctima de la supeditació política espanyola als francesos quan es veié forçada a restituir una vintena d'embarcacions d'aquests capturades després de signada la pau de Nimega (18 d'agost de 1678). Tot i així, la darrera contesa del segle, la guerra dels Nou Anys, significà la revifalla d'aquests guerrers autònoms, que esdevingueren els principals corsaris mediterranis quant a nombre d'aprehensions de mercants francesos. De menor relleu —almenys en funció de les investigacions realitzades fins el present— cal interpretar les activitats corsàries dels altres ports i illes de la Mediterrània occidental. Sabem, tot i així, d'un bon nombre de depredacions atribuïdes als mariners eivissencs, corsos, sards i sicilians i de l'enclavament "espanyol" de Finale Ligure.

En acabar la guerra de Successió Espanyola, la navegació corsària a la Mediterrània entraria en la darrera fase, període que es caracteritzà per un lent i progressiu declivi fins a la seva pràctica desaparició a mitjan segle XIX. De fet,

La Galera Reial o Capitana de la Santa Lliga a Lepant va ser construïda a les Drassanes de Barcelona entre el 1568 i el 1569.

cal analitzar aquest fenomen. Es tracta, en definitiva, d'una doble conjunció factual en el sentit més perfecte de la reciprocitat.

Naturalment, durant els seus set segles d'existència, no totes les societats costaneres de la Mediterrània practicaren de la mateixa manera el recurs del cors. Aquest obeeix al distint potencial real, polític i econòmic, ofert en el temps i en l'espai pels seus faedors. Certs llocs que gaudeixen d'un primer relleu econòmic en l'àmbit general de la Mediterrània, com Barcelona, València, Marsella, Gènova i poster Nàpols ofereixen, però, una escassa actuació corsària. De fet, la vinculació amb la navegació en cors ve donada per la seva condició de principals víctimes de les depredacions, atès

el desenvolupament durant els segles XIV i XV, especialment pel que fa l'exercit pels súbdits de la Corona d'Aragó, no serà fins el darrer quart de segle XVI quan adquireixi el seu caire de marineria agressiva i, fins i tot en certs llocs, un distintiu propi d'empresa mercantil. El gairebé segle i mig que transcorre entre la batalla de Lepant (1581) i el Tractat d'Utrecht (1714) representa allò que hom podria tenir com a període daurat del corsarisme mediterrani. Poques foren les societats riberenques que, d'una manera o d'una altra, no es veieren temptades per l'ús del moment i emprengueren l'armament en cors; tot i això, no totes el practicaren amb una mateixa intensitat. Entre els qui el desenvoluparen amb major agressivitat, entre els qui obtin-

els mateixos factors que expliquen l'època anterior es van esvair un darrere l'altre. Efectivament, els arguments polítics, econòmics i ideològics sobre els quals s'havia sustentat fan un tomb substancial i deixen aquest sistema alternatiu sense gaire sortida. D'aquesta manera, els "pactes de família" establerts pels Borbons deixen aquests darrers sense els principals botins. Els nous adversaris polítics, gent que traficava majorment en altres indrets, no constitueixen un bagatge prou rendible per a la continuació de l'empresa. Com tampoc succeeix amb les possibles captures dels febles estols magribins. Les armades reials incrementaren llur força operativa militar i així es pogueren desfer del complement dels particulars. Les estructures mercantils, per la seva banda, presenten noves alternatives, que garanteixen l'èxit de la navegació comercial. Per si aquesta doble conjuntura no fos suficient, els tractats comercials entre les nacions cristianes i musulmanes anaren substituïnt els enfrontaments que havien caracteritzat fins al moment les seves relacions. Davant aquesta nova situació, el corsarisme no podia sinó continuar vigent com a institució marítima, sempre a l'espera de noves conjuntures afavoridores per a la seva reinserció en la vida econòmica i militar. Però aquestes només es donarien en moments i llocs molt concrets. De fet, durant aquest segle i mig que va del tractat d'Utrecht (1714) al de París (1856) es produeix l'extinció d'unes formes de navegació pròpies d'un món que consolida la seva fallida en sentir-se clarament desplaçat pels nous eixos hegemònics de la política i de l'economia internacional.

Els objectius. En aquest context, els principals objectius dels corsaris meridionals, exceptuant els menorquins i els berberescs, eren els anglesos, la presència dels quals resultava autoprottegida pel seu considerable potencial de guerra. Potser per això el cors mediterrani adquireix un contingut fonamentalment militar, en detriment del comercial de temps anteriors, amb això hom contempla una atlantització del cors mediterrani al darrer període de la seva història.

L'estrangerització de la presa esdevé el factor clau en l'ensopiment del corsarisme mediterrani, fenomen que es reflecteix en els canvis de protagonistes d'aquesta navegació. La gent de mar que havia acudit al cors per a sobreviure i/o enriquir-se hagué de cercar altres ocupacions menys arriscades encara que també potser menys rendibles. Els corsaris espanyols —ja no catalans, valencians, mallorquins i eivissencs— els ita-

Dibuix que representa el port d'Alacant l'any 1693.

lians —ja fora de la sobirania del rei Catòlic— i els francesos del Migdia, així com els cavallers de les ordres de San Joan i de Sant Esteve —marina del Gran Duc de la Toscana— i fins i tot, durant la primera meitat del segle, els mateixos berberescs conegueren un cert ostracisme i hagueren de cedir terreny davant els qui operaven sota el pavelló britànic, com eren els menorquins. Aquests són els únics que disposen dels requeriments escaients per a desenvolupar el cors, això sí, salvant el caire de croada. Efectivament, la seva escassa activitat durant la centúria anterior contrasta amb la intensitat operativa al llarg del XVIII, especialment durant la segona dominació anglesa de l'illa i, molt concretament, per l'extensió a Europa de la Guerra d'Independència dels Estats Units.

Només a les darreries de la centúria i les primeres dècades del segle XIX es viuria una certa revifalla de les actuacions dels magribins, però ja van representar el cant del cigne d'aquest corsarisme. Els mariners eivissencs també s'hi van afegir i especialment destaca-

des van ser les captures fetes per la família Riquer i, molt en particular, la del vaixell anglès Felicity, menat pel capità Miguel Novelis, *el Papa*. Aquesta presa, de primers de juny de 1806, a prop de les costes de l'illa, la va fer Joan Riquer de Francesc, capità del xabec San Antonio y Santa Isabel, més conegut com *el Vives*.

La navegació corsària a la Mediterrània es complementa amb la presència agressiva de les marines nòrdiques, especialment la Royal Navy. Continuant el procés iniciat al començament del segle XVI, els holandesos i els zelandesos prosseguien les seves expedicions, en què empraren Liorna com a centre d'operacions privilegiat i realitzaren diverses captures durant els anys quaranta. Força més incisius es mostraren els anglesos, que es beneficiaren de les seves conquestes de Gibraltar, Menorca i Malta. Això no obstant, abans de l'ocupació d'aquesta illa, els seus bastiments ja navegaven amb èxit per les aigües orientals i obtenien la contribució valuosa d'alguns dels seus naturals. Durant la Guerra dels Set Anys, entre 1756 i 1763, mariners grecs de Cerigo i de Creta intervingueren activament sota bandera anglesa per interceptar els moviments dels navilis francesos en els paratges estratègics del llevant mediterrani.

Al llarg del segle XVIII i fins la meitat del XIX, el corsarisme es va anar adaptant als sistemes de navegació, militar i comercial, que les noves potències europees anaven imposant. En el seu desenvolupament caldrà remarcar el fet d'haver sabut treure partit d'aquelles circumstàncies favorables que permetrien que alguns ports poguessin reivindicar l'extraordinari paper social i econòmic del cors. Tot i així, ben pocs capitalitzarien aquesta conjuntura, mentre que per a la major part dels seus faedors, el cors hauria de respondre a funcions forçosament menys profitoses. En aquests casos, es tractava de respondre utilitzant les mateixes armes —cors *versus* cors— recordant així situacions similars d'antuvi, just quan el corsarisme no transcendia la petita activitat artesanal a la qual havien recorregut gairebé totes les viles portuàries de la Mediterrània.

Gonçal López Nadal